

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Tarih Bölümü/Lisans

Türk Teşkilat Tarihi II

Klasik Dönem Osmanlı Merkez Teşkilatı:
Divan

2. Hafta

özenilen üniversite

1 Klasik Dönem Osmanlı Merkez Teşkilatı: Divan

Osmanlı Devleti'nin siyasi bir teşekkül olarak ortaya çıkması ardından idari anlamda tatbik ettiği hususların genel bir başlık altında toplanması halinde buna Klasik Dönemde Taşra Teşkilatı denilebildiği görülmektedir. Bu dönemde sonradan daha da teferruatlandırılacak olan teşkilat yapısının temellinin atıldığı söylenebilir. Bu açıdan devlet idaresinin her açıdan son ve nihai kararlarının alındığı, tartışıldığı birim olarak Divan-ı Hümayun dikkat çekmektedir.

1.1 Divan-ı Hümayun

Padişahın, padişahın yokluğunda vezirin başkanlığında devletin merkezinde/başşehirde ya da hükümdarın olduğu yerde kurulan bir anlamda bakanlar kuruluna **divan(divan-ı hümayun)** denilirdi. Devlet işlerinin birinci derecede/**son-kesin** olarak ele alındığı/kararlaştırıldığı yer burasıydı. Osmanlıların ilk dönem/**yarım yüzyıl** itibariyle tatbik ettikleri divan usulü tıpkı diğer Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi **Selçuklular** ile **İlhanlıların bir örneği** idi¹.

Padişah huzurundaki toplantıda devlet ve halka dair askeri, mali, idari, hukuki, örfi işlerde kararlar verilirdi. **Divanda Padişah, vezir-i azam ve diğer vezirler ile kazasker, defterdar, nişancı** birer aza olarak hazır bulunurdu. **İdari, Askeri ve örfi işlerde vezir-i azam**, şer'i ve hukuki işlerde **kazasker**, arazi işlerine **nişancı**, mali işlerde **defterdar** konuyla ilgili inceleme ve görüşlerini beyan ederlerdi. Divan'da alınan kararlar **Mühimme, Ahkâm, Tahvil, Ruûs, Name, Ahidnâme** gibi defterlere kaydedilmekteydi².

Padişahın başkanlık ettiği ve bizzat bulunduğu divan usulüne Fatih'ten sonra devam edilmeyerek Padişah toplantılara katılmamıştır. Bu ise Fatih'in başkanlık ettiği divana gelen bir köylünün hanginiz padişaktır diye sorması üzerine canı sıkılan Fatih'e vezir-i azam Gedik Ahmet paşa'nın tavsiyesi üzerine padişahın müzakereleri

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 1, 13.

² Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK. , Ankara 1991, s. 7-10.

perde arkasından dinlemesi ve **vezaret mührünü** yani **mührü hümayun'un** vezir-i azam'a verilmesine başlanmıştır³.

İlhanlılar'da **vezirler askeri sınıf dışında kalem** erbabındandı. Bunun gibi Osmanlılar'da da **Cendereli Kara Halil'e** kadar vezirlik makamında bulunan kişi ulema sınıfındandır. Böylelikle Osmanlıların ilk devirlerinde **ulema sınıfından gelen vezirle ordu kumandanı ayrılmaktaydı. Kara Halil, Hayreddin Paşa unvanı** ile hem **vezir hem de ordu kumandanlığını** ele aldıktan sonraki dönemlerde vezir-i azamlar bu **iki hizmeti elinde tutar**. Böylelikle bu döneme kadar birinci derecede bulunan **beylerbeylik yani askeri kumandanlık ikinci** dereceye düşer⁴.

Divan müzakereleri sabah namazı ardından başlayarak öğleye kadar devam eder yemek yenilerek toplantı sonlandırılırdı. Fatih'e kadar padişah divandan sonra vezir-i azam ve vezirleriyle yemek yer iken Fatihle birlikte padişahların hem divana katılmaları hem de birlikte yemek yemeleri usulüne son verilmiştir. Fatih bunu kanunnamesinde bir madde ile belirtmiştir⁵.

Orhan Bey zamanı itibariyle Osmanlılarda divan bulunduğu bilinmektedir. Yıldırım Bayezid devrinde Bursa'da yaptırılan hastane için Memluk hükümdarı Berkuk'tan bir tabib istenmiştir. Bursa'ya gönderilen tabib Şemseddin ibn-i Sagir'dir. Kendisi Bursa'ya geldiğinde Padişahın her gün geniş bir alanda halktan yüksek bir yerde oturarak bizzat ahalinin şikâyet ve davalarını dinlediğini nakleder. Bu değerlendirme Osmanlıların ilk devir itibariyle divanın mevcudiyetini gösterir. Bu usulün Çelebi Mehmed ile oğlu II. Murad'ın vefatları arasında sürdürüldüğünü, Fatih ile birlikte ise düzenlendiği Kanunname'de görülmektedir⁶.

Bu kayıtlara göre ilk devirden itibaren Osmanlılar'da divan her gün hükümdarın riyasetinde toplanırdı. Bu durum Orhan Bey'den Fatih'in ilk devirlerine kadar her gün toplanırdı. Divan toplantıları 16. Yydan itibaren ise haftada 4 gün (cumartesi-Salı) yapılmaya başlanmıştır. 17. Yüzyıl yarısından

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 2-3.

⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK. , Ankara 1991, s. 10.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 27.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 1-2.

itibaren divan ikisi arz olmak üzere 4 gündür. 18 yüzyıl itibariyle III. Ahmet zamanında ise divan toplantıları iki güne inmiştir. Ardından da bire inmiştir. Daha sonraları ise divan hiç yapılmayarak işlerin halli **sadr-ı azam divanına** bırakılmıştır. Buradan padişahın iradeleri alınmak için **telhisci vasıtası** ile hükümdara **telhis** gönderilerek işler **Paşa kapısında** görülmeye başlanmıştır. III. Mustafa devrinde divan müzakerelerinin tamamen kaldırılması olumlu görülmeyerek sadece halkın şikâyetlerinin dinleneceği **Salı günü** toplanma kararı alınmıştır. Lakin 1768 seferinden sonra haftada bir gün olan divan toplantısı altı haftada bire indirilmiştir. Bunun dışında divan müzakerelerine ara verildiği nadirdi. Yavuz sultan vezirlerine hiddetlendiğinde vezirlerini arza kabul etmezdi. Kanuni zamanında vezir-i azam İbrahim Paşa Mısır'a gidip dönene dek divanı toplamamış, herhangi bir memuriyet tayinine de girişmemiştir. Yine 1703 Edirne vakası ve askeri ihtilal sebebiyle tahta geçmiş III. Ahmed ortamın yatışmasını bekleyerek iki ay daha divanı toplatmamıştır. Divan'ın normalde toplanmadığı günlerde fevkalade bir durum zuhur ettiğinde toplandığı olmuştur. Ayrıca normal toplantı günlerinde meseleler hallolmaz ve bitmez ise ertesi gün fevkalade toplantı yapılırdı. Nitekim 1702 yılında Denizli Ayanından Eyüboğlu halka zulüm ettiğinden ahali bir şekilde toplanarak İstanbul'a gelmiş ve şikâyetçi olmuştur. Divan'da bu mesele görüşülürken tartışma çıkmış ancak Rumeli Kazaskeri Dede Efendi de dâhil olmak üzere Eyuboğlu kayırılmıştır. Bunun üzerine divan da bir netice alamayan ahali burada hak icra olunmaz ise biz nereye varalım diye bağırınca Adil Köşkün den divanı takip eden padişah ertesi gün divana devam edilerek Eyuboğlu'nun katli yönünde karar alınmasını sağlamıştır. Yani padişah/devlet halka karşı adaleti/töreyi temin etmek ve kanunları tatbik etmek yolundaki vazifesini tatbik mecbur hissetmiştir⁷.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 1-7.